

תנועות נוער חלוציות בטריפולי (1943-1948)

ישי ארנון

מלחמת העולם השנייה קידמה בין יהודי לוב ליישוב היהודי בארץ-ישראל, ואחד מסימניה של התקרבות זו היה הופעתן של מסגרות ציוניות אקטיויות בטריפולי למן שנת 1943, השנה שבה הסתיימה המלחמה בלוב, וכונן בה שלטון קולוניאלי בריטי. בשנים 1943-1948 חיו בטריפולי כ־20,000 מתוך כ־31,000 יהודי לוב. רובם נמנו עם בני המעמד הבינוני ומטה, התגוררו ברובע היהודי הישן ובקרבתו, ושפתם הייתה בעיקר יהודית-ערבית, מיעוטם התגוררו בשכונות החדשות של העיר, ושפתם ותרבותם היו איטלקיות.

הקהילה בטריפולי, שהייתה ריבויה מסורתית, נחשפה למודרנה האירופית ולציונות המודרנית בתקופה הקולוניאלית האיטלקית, שהחלה בשנת 1911. בשנות השלושים של המאה העשרים פעלו בה יאגודת מכבי, שעסקה בספורט ושילבה בפעילותה גם מעט ציונות, ארגון 'בן-יהודה',

שהפיץ את השפה העברית וערכים ציוניים, ובית ספר 'התקווה', שתינך ליהדות ולתרבות עברית לאומית וכללית. בבית הספר הזה ובמסגרתו בן-יהודה התחנכו צעירים רבים, ומתוכם צמחה מנהיגות הנוער הציוני של שנות הארבעים.¹

מאמר זה עוסק בשלוש תנועות נוער ציוניות בטריפולי: 'חנות הנוער', 'הצופים העברים' ומכבי הצעיר,² מאז היווסדן ועד שנת 1948, ערב עלייתם של יהודי לוב לארץ-ישראל.

חיילים איטלקים צועדים ברובע היהודי עם כיבוש לוב, 1911, כל התמונות במאמר מתוך יעקב הלג'לילוף, תולדות יהודי לוב, המכון ללימודים המתקדם קהודות לוב, הארגון העולמי של יהודים יוצאי לוב, בארשבע 2000

1 דה פליציה, עמ' 49-51, 101-104, 115-118, 124, 163-165, 254; ווארן, עמ' 129-160.
2 המאמר אינו עוסק בחנות 'התלוצ' בטריפולי, שנועדה לכוני תנועות הנוער. על תנועה זו ראו: ארנון, החלוצ.

מפקד מתרימים למען ח'קרן הקיימת לישראל בבית הספר 'התקווה' בסריפולי

למרות חשיבותן לקורות תנועות הנוער הציוניות בכלל ולתולדות יהודי לוב בשנותיהם הסוערות בפרט, הן לא זכו למחקר היסטורי מקיף וממצה. במאמר זה הן תיבחנה כתופעה היסטורית מקומית ייחודית אך גם כחלק מהתופעה הכללית של תנועת הנוער הציונית החלוצית, ולראשונה בחקר תנועות הנוער כמזרח – לאור מאפייניה המרכזיים של תנועה זו. עם הארת קורותיהן של תנועות הנוער הציוניות בסריפולי עולות במאמר שאלות באשר למקורות יניקתן ולחלקן של היישוב בארץ בהתפתחותן, וכן שאלות על התפתחותן כתנועות נוער חלוציות בחברה מזרחית מסורתית שחיתה בצל קולוניאליזם בריטי וחברת רוב מוסלמית. באיזו מידה הן תרמו למודרניזציה של הנוער, ומה הייתה חשיבותן ההיסטורית?

א. מאפייניה של תנועת נוער חלוצית

תנועות הנוער הציוניות החלוציות התפתחו באירופה כמאה העשרים, בין שתי מלחמות העולם. במצען הרעיוני-החינוכי נכללו יתרבות נעורים¹, שמקורה בתנועת הנוער הגרמנית הקלסית 'ציפור הנוד' (Wandervogel), צופיות, שמקורה בצופיות האנגלית של בארן פאוואל (Powell), והרעיון הציוני החלוצי שהיה על פי רוב גם סוציאליסטי. בהשפעתן ולעתים גם בדמותן התפתחו תנועות נוער חלוציות בארץ-ישראל. תנועות אלה באירופה ובארץ-ישראל

3 את המונח טבעו גוסטב ויניקן ואדוויים, ראו: לקר, עמ' 35, 37-38; אופנהיים, עמ' 575-576.

התחברו עם זרמים התיישבותיים אידאולוגיים חלוציים ולעתים עם מפלגות וגורמים אחרים ביישוב, בכך התרחקו מהדגם של תנועת הנוער הגרמנית הקלאסית.⁴ השואה סתמה את הגולל על תנועות הנוער הציוניות באירופה, ומוקדי פעולתן נדרו לארצות אחרות על ידי שליחים וחילים מארץ ישראל, שהיו בוגרי תנועות חלוציות באירופה ובארץ ישראל. תנועות הנוער שהתפתחו בטריפולי הן אפוא ענף של תנועות הנוער החלוציות האלה. בין התנועות הסתמנו קווים דומים וקווים שונים בעניינים מרכזיים וחשובים. הגדרתה של תנועת נוער חלוצית בפרט ותנועת נוער בכלל שנויה במחלוקת. במאמר זה אבחן את תנועות הנוער בטריפולי על פי שישה מאפיינים מרכזיים המגדירים תנועת נוער חלוצית:⁵

- 1 – גיל – התנועה הייתה ייחודית לבני נעורים, בני שנים עשרה עד שמונה עשרה. בגיל זה חלות במתבגרים תמורות פיזיות ורוחניות, והם מנסים לגבש את זהותם. בתום תקופת הנוער פשו החניכים מן התנועה, למעט בעלי תפקידים שהמשיכו לפעול בה עוד שנים אחדות.
- 2 – מסלידה מן החברה אל 'תרבות נעורים' ו'חברותא' – בתנועה היו ביטויים לאי נחת ולסלידה מן החברה עד כדי מרד בגורמים בחברה. כל אלה נבעו ממצוקות אישיות והשתלטו במצוקות לאומיות. תניכי התנועה מצאו נחמה בחברת בני גילם ובחיי 'תרבות נעורים', שהתבססה על אמת, שוויון, פשטות, אהבה לטבע, שירה, ריקוד, טיול ומפגשים טביב מדורה, ובמסגרת זו צמחה 'חברותא' שהתאפיינה ביחסי רעות כנים.
- 3 – כוליות – התנועה ביקשה להקיף את מכלול החיים של החבר, להטביע בנשמתו דבקות כולית במפעליה ובמטרותיה, ולעצבו מן היסוד כאדם שלם.
- 4 – אידאל ציוני חלוצי – ערכים ציוניים, אקטיביזם ציוני ונכונות להגשמה חלוצית היו המרכז בחיי התנועה. ההגשמה החלוצית עתידה הייתה לבוא לידי ביטוי בתום תקופת הנוער, לרוב בהצטרפות לקיבוץ, שבו נשמרו ערכיה המרכזיים של תנועת הנוער החלוצית.
- 5 – דרכי חינוך ייחודיות – לתנועה הייתה מגמה חינוכית מובהקת, והיא התנהלה על פי כמה עקרונות חינוכיים: (א) הוציאים החפלו לשכבות גיל, ובני כל שכבה נחלקו לקבוצות, והחלוקה לרוב הייתה על פי רצונם; כל קבוצה הייתה ורא חברתי חינוכי שהוטהג על ידי מדריך. לכל גיל הותאמה תכנית: בקרב בני הגיל הצעיר הודגשה פעילות חווייתית רגשית, ובקרב הבוגרים הודגשה פעילות עיתית. כך נתהוותה קבוצה הומוגנית סביב מדריך אחד והתפתחה 'חברותא', וממנה צמח הגרעין החלוצי שעתיד היה להגשים בקיבוץ. (ב) המדריך היה רעו של החניך והשפיע עליו בכוח אישיותו במישורין ובעקיפין. (ג) החינוך נשען על מגנטי חינוך כגון סמלים, ונועד להלהיב ולרגש.

4 תנועת נוער, איה, א, טורים 992-993, 995-1000; רוטנברג ונאור, עמ' 66-71, 75; על תנועת הנוער הגרמנית ראו בהרחבה: לקר.
5 ראו הערך 'תנועת נוער' (שם); ההגדרה שבחרתי נשענת גם על: שאקר, עמ' 135-137, 230-234, 153-155; רב שיח, מזאק, עמ' 3, 30-33; רב שיח, רעיון, עמ' 8-22, 44, 84; נאמן, עמ' 195-196; אדלר, עמ' 16-17, 57-61.

6 – חידות ועצמאות – התנועה דגלה בחירות ובעצמאות, שנבעו מחשיבות עצמית וסגולת לגיל הנעורים. אולם היא חברה אל ארגוני מבוגרים, ובכך ערערה במידת מה את עצמאותה.

האיראל החלוצי היה המאפיין המובהק של תנועת הנוער החלוצית, וללא אידיאל זה וללא המאפיינים האחרים שפורטו כאן טושטש אופייה כתנועת נוער בכלל וכתנועת נוער חלוצית בפרט, וגבר אופייה כארגון נוער, שהוא מסגרת לבני נוער שהתהגה בידי מבוגרים ולשם מטרה חלקית.⁶

ב. ייסודן של תנועות הנוער בטריפולי

תנועות הנוער הציוניות החלוציות באירופה התפתחו בחברה יהודית מחדרנית בעתות משבר ובקרב נוער יהודי שהיה שרוי במצוקה.⁷ תנאים אלה היו קיימים גם בטריפולי ואפשרו את הופעתן ואת התפתחותן של תנועות הנוער הציוניות שם. החברה היהודית בטריפולי ובעיקר צעיריה נחשפו במידה מסוימת למודרנה האירופית ולציונות המחדרנית.

בית חכנסת אג'רבי בטריפולי לאחר הפרעות ב-1945

6 י'ארגוני נוער, א'ת, ג, טור 115.

7 לם, עמ' 22-32.

תקופת מלחמת העולם השנייה הייתה קשה ליהודי לוב, המשטר האיטלקי הפשיסטי התיל עליהם את חוקי הגזע, ושלח אלפים מהם למחנות כפייה בלוב ומאות אחדות למחנות באירופה. הנוער הושבת מלימודיו, והקרבת בטריפולי ובסביבותיה פגעו ביהודים ובכלכלתם. השמורות על גורל האחים באירופה החרידו אותם והוסיפו על יגתם.⁸

שתדורה של לוב על ידי הבריטים בשנת 1943 עחד תקווה בקרב היהודים, אך זו נגחה במחרה. מצבם הכלכלי הורע, יחסיהם עם שכניהם הערבים הידרדרו, והממשל הבריטי היה ערין כלפיהם וכלפי הציונות. האכזבת הגיעו לשיאן במאורעות נובמבר 1945, שלא היו אלא פרעות של הערבים ביהודי טריפולי, שבהן נהרגו 130 יהודים ורבים אחרים נפצעו, נשים נאנסו, ורכוש יהודי נהרס או נבזז. היהודים האשימו את הבריטים באי מניעת הפרעות ואף בעידודן.⁹ התלאות בטריפולי וגרלם של יהודי אירופה פגעו בצפח הנוער הציוני.¹⁰ ביטוי לכאבו האישי והלאומי ניתן בשנת 1943, משנודע בטריפולי על גורל האחים באירופה:

חיילים ארץ־ישראלים בחברת יחודים ברובע היהודי בטריפולי, 1943

- 8 גלבר, עמ' 96, 108-106, 119, 128-131; דה פליצ'ה, עמ' 194-239.
- 9 *Comunita' Isralitica Della Tripolitania. Tripoli. 'I Tumulti Antiebraici in Tripolitania 4-7 Novembre 1945' בדצמבר 1945, אמטעי, IT/Lib/u.c.Ei-A31; דה פליצ'ה, עמ' 194-234; והאין, עמ' 207-213.*
- 10 *מצאנו לפנינו נוער רצוף ומולי כתב יעקב פרבין, מנהיג בן־יהודה, אל מ' אוסטרובסקי, תשי"ה, אצ"מ, S6/3847; וראו: יטוריו ורד אל מכבי העולמי, 15 בספטמבר 1943, אי"מ, הטיבת מכבי לוב, מכל 138, תיק 4-24-2; רוברטו ארביב אל מכבי העולמי, אוקטובר 1944, אצ"מ, kk15/13139.*

הנוער הציוני בטריפולי שמע תוך חרדה כאב ויגון על האסון האיום שקרה לאחינו בארצות הכיבוש... שְׁעַת השארית האחרונה של הגולה המתפתלת בייסוריה... לא ועזעה את חומת הנכר וההתעלמות של המדינות הגדולות... אנחנו האודים המוצלים, אשר זה עתה השתחררנו מתחת ידי הנוגש הצורר, מי כמונו ידע ויעריך מה הם חיי חופש? מי כמונו ידע להבין לרחשי לב אחינו המעונים... ונדע: הדרך האחת והיחידה לקץ צרותינו בעולם היא הקמת מקלט בטוח בארץ ישראל.¹¹

הנוער קץ בחיי הגולה של טריפולי והוא כמה לשחרור אישי ולאומי בארץ-ישראל. באותה התקופה ועל רקע הלוח נפש זה התקיימו מפגשים מרגשים בינו ובין החיילים מארץ-ישראל ששידתו בחיל השמתי הבריטי והיו בין משחררי טריפולי. החיילים הארץ-ישראלים התרשמו מהעברית שבפי בני הנוער המקומיים ומאהבתם לארץ-ישראל, והנוער קיבל בהתלהבות את החיילים ונפעם מסיפוריהם על הארץ ועל הקיבוצים.¹²

בקיץ 1943 הגיעו לטריפולי שני שליחים של 'המוסד לעלייה ב', יאיר דואר ווילו כץ, מ'קיבוצי' חבר הקבוצות. משימתם העיקרית הייתה לארגן את הנוער המקומי במסגרת חלוצית. השליחים פעלו במרדון 'בן-יהודה', נפגשו עם נוער ציוני, ושיתפו את מנהיגיו ברעיון לייסוד תנועת נוער חלוצית. בני הנוער התלהבו מהרעיון. השליחים קבעו כי התנועה תוקם במסגרת ארגון 'בן-יהודה', ובכך עקפו את האיסור שהטיל הממשל הבריטי על כינון גופים ציוניים חדשים. באוקטובר 1943 ייסדו השליחים עם מנהיגי נוער אחדים, ובראשם אליהו עזריה, את תנועת הנוער הראשונה בטריפולי, ושמה: 'תנועת הנוער', וזו החלה לפעול במרדון 'בן-יהודה'.¹³

מורים נסמן, חייל יהודי שהיה בוגר תנועת הצופים במצרים, קיים ביזמתו במרדון 'בן-יהודה' קורס הדרכה צופית לחמישה מנהיגי נוער חברי המועדון, ובסיום הקורס הם זכו להסמכה מטעם מרכז הצופים האנגלי שבלונדון. החמישה, שביקשו לחנך את הנוער במסגרת צופית ציונית, ייסדו באדר תש"ה (מרס 1945) במסגרת מועדון 'בן-יהודה' את תנועת 'הצופים היהודים' בטריפולי. הם קיזו כי הממשל הבריטי, המעוניין בהתפתחותה של הצופית ולא של הציונות, יעניק לתנועתם רישיון ותמיכה אם אך ידעו להסוות כראוי את מגמתה הציונית.¹⁴ על מגמה זו העיד מנהיגם פריגיה טיאר:

- 11 זמיר [וילו כץ] אל יוסיפון (דובקין), 2 בדצמבר 1943, את"ה, 14/א.
- 12 'תופעת החייל היהודי היא אחת המאורעות החשובים בהתפתחות הישוב היהודי לקראת ארץ-ישראל, המכתיבה הנשואת את המגן דוד והסמל על כתפי הבחורים עוררו את היהודים, ונתנו להם את הביטחון שעם ישראל חי. באה תקופת של קוממיות יהודית ורגש טאה בתוך יהדות ששררו בה זיכאן רחמי ולאומי, ראו: יששכר [נפתלי בריגוראן], סיכום הפעולה אדר-תמוז תש"ד, אצ"מ, S6/1984; רבינוביץ, עמ' 73-75; גלבר, עמ' 99.
- 13 דואר, יומן, עמ' 52-53; צוריאל פדלון אל הקיבוץ המאוחד, כיג בסיוון תש"ז, אי"ט, חשיבה 2 - חו"ל, מכל 1, תיק 4.
- 14 על ייסוד 'הצופים היהודים' בטריפולי ראו: עוזת והלדה נסמן, נרגיה, 23 באוגוסט 2002, אוסף פרטי, ארגון; עוזת יוסף ברובנה, ממנהיגי 'הצופים היהודים' בטריפולי, אור יהודה, 17 באוגוסט 2000, אוסף פרטי, ארגון. ווארץ, עמ' 207-213; ישראל, עמ' 3; טיבור, עמ' 13.

מטרתנו ביסוד תנועת הצופים לא היתה רק לצופיות גרידא בקווייה הבינלאומיים אלא שימשה לנו בעיקר כהסוואה... משימתנו היתה לתנך נוער בריא לא רק ברוחו אלא גם בגופו שבבא הימים יהיה מוכן לכל מבצע למען המולדת.¹⁵

המלחמה הגבירה בתנהגות 'אגודת מכבי' בטריפולי את המחויבות לשיקום פיזי ורוחני של הנוער היהודי, ואכן עם חידוש פעילותה הצטרפו לשורותיה צעירים רבים ועסקו במטרתה בספורט, במדור ומעט בתרבות לאומית. בתום המלחמה בטריפולי כתב ויטוריו זרד, נשיא 'אגודת מכבי':

שנות השואה שעברו עלינו... הביאו בעקבותיהן בערות, פירוד ועזובה בין שדרות הנוער בטריפוליטניה. עכשיו, אחרי הכיבוש התחילו לשוב לתחיה תחת ארגון הסתדרות ומכבי שביזמתה להשיב את החיים למסלולם ולחזק את הנפש הבריאה בגוף הבריא בין כל חוגי הנוער העזוב.¹⁶

באותה העת פעלו באגודה החיילים הארץ-ישראלים, ונוצרו קשרים בינה ובין 'מכבי העולמי', שמרכזו היה בתל-אביב. בהשפעת גורמים אלה התחזקה כאמור בהגהלת האגודה מחויבותה לתחייה הלאומית והציונית, וגברה השאיפה לייסד תנועת נוער שתתנך לספורט ולציונות בדומה לתנועת 'מכבי הצעיר' שבארץ-ישראל.¹⁷ ואכן בקיץ 1945 ייסדה 'אגודת מכבי' את תנועת 'מכבי הצעיר' בטריפולי והקצתה לה מקום במועדון האגודה.¹⁸

ג. התארגנות כתנועות נוער חלוציות

תנועות הנוער בטריפולי אימצו את דפוסייה הארגוניים העיקריים של תנועת נוער חלוצית. דפוסיים אלה נקבעו בידי החיילים הארץ-ישראלים השליחים בתנועת הנוער, וממנה הועברו ליצופים היהודים ול'מכבי הצעיר', ושתי אלה הושפעו גם מהצופיות העברית שבארץ

15 ווארץ, עמ' 161-162.

16 ורד אל 'מכבי העולמי' (לעיל, הערה 10).

17 'מכבי הצעיר' הוקמה בארץ-ישראל בשנת 1933 על ידי הסתדרות מכבי בארץ-ישראל, כדי לתנך נוער באמצעות הספורט לאזרחות טובה ולתגשמת רמת אדם שלם ברוחו ובגופו, טאגן לעם ולמולדת. היא עסקה בספורט, בתרבות כללית ויהודית, בצופיות ובציונות. מטף שנות השלושים התחזקו בה מרכיבים של תנועת נוער חלוצית ובעיקר חינך להגשמה חלוצית בכל שטחי החיים. היא שמרה על עצמאותה כלפי תנועות התיישבותיות ומפלגות אך הייתה כפופה להסתדרות מכבי בארץ ופעלה בחסותה, ולכן נשים לראותה כארגון נוער. ראו: רוטנברג ונאור, עמ' 178; פרדקין, עמ' 21, 34-40, 48.

18 על החיילים הארץ-ישראלים באגודת מכבי, על קשריה ועל ייסוד 'מכבי הצעיר' ראו: ארטו ליפציס אל ההסתדרות הציונית, 18 בנובמבר 1943, אצ"מ, S5/1011; אגודת מכבי טריפולי אל 'מכבי העולמי', אוקטובר 1944, אצ"מ, kkl5/1313; 'מכבי העולמי' אל 'אגודת מכבי טריפולי', 28 ביולי 20 בספטמבר 1945, א"מ, חטיבת מכבי לוב, מכל 138, תיק 4-24-2; 'מכבי העולמי' אל 'אגודת מכבי טריפולי', 7 בנובמבר 1945, שם, תיק 4-24-3; 'העזקה של מכתב מיום 14.6.1945 של 'מכבי' בטריפולי להסתדרות עולמית מכבי', אצ"מ, S5/792; אברהם ראכה, 'מכבי הצעיר', טריפולי, אל ההסתדרות הציונית העולמית, כ"ח באב תשי"ו, אצ"מ, S32/121.

ישראל. תנועת הצופים היהודים קיימה קשרים הדוקים עם הסתדרות הצופים העברים בארץ ישראל, וראף השתייכה אליה והסבה את שמה ליצופים העברים. תנועת 'מכבי הצעיר' בטרופולי קיימה קשרים עם 'מכבי העולמי' ועם 'מכבי הצעיר' שבארץ ישראל, התכנית הזינוכית של 'מכבי הצעיר' בארץ ישראל, שהתבססה ברובה על זו של הסתדרות הצופים בארץ, נשלחה ל'מכבי הצעיר' בטרופולי. שתי התנועות קיבלו מכתבים וספרות תנועתית מהתנועות בארץ, ובשתיהן פעלו גם חיילים ארץ-ישראלים, מהם בוגרי 'הצופים' או 'מכבי הצעיר', שהעתיקו רכיבים ארגוניים הזינוכיים שנתגו בארץ.²⁰

בתנועות בטרופולי השתתפו הניכים והניכות בני אחת עשרה עד שמונה עשרה. תנועת הנוער והצופים העברים קיבלו לשורותיהם בדרך כלל נוער לומד מהשכבה הבינונית הבינונית-הנמוכה. ההצטרפות לאחת משתי התנועות נבעה מסיבות אישיות, חברתיות או רעיוניות. אוכלוסיית 'מכבי הצעיר' הייתה מגוונת ובעיקר מהשכבה הנמוכה.²¹ השתתפותן של בנות במסגרת חברתית אינטימית כבתנועת נוער הייתה כרוכה בקשיים, ולמרות זאת מספר הבנות בתנועות היה ניכר, והעיד על פריצת דרך במעמדה של הבת.²² 'הצופים העברים' הלכו בדרכה של הסתדרות הצופים בארץ ישראל, שרגלה בתנועה מעורבת בניגוד לעקרונות של הצופיות הבין-לאומית.²³ הניכית תנועות הנוער התגוררו ברובע היהודי ובקרבתו. היהודים באזור זה נחשבו שומרי דת ומסורת. הם קיימו מצוות ומנהגים על פי דרכם, אחדים מתוך תודעה דתית ואחרים מתוך הרגל כמצוות אנשים מלומדה ו'להכרה יהודית שלימה... עדיין לא הגיעו'.²⁴ בשלוש התנועות היו כ-600 חברים, שהיו כ-15 אחת

19 הסתדרות הצופים העברים בארץ ישראל נוסדה בשנת 1924 על בסיס עקרונות הצופיות הבין-לאומית, שהותאמו לתפקידי הנוער העברי ביישוב. היא פעלה בחסות הוועד הלאומי של היישוב, אך היו לה מרכיבים בולטים של תנועת נוער חלוצית והיא שמרה על עצמאותה כלפי תנועות התיישבותיות ומפלגות בארץ. והייתה כתנועת נוער או כארגון נוער אינו חדמשמעי. ראו: 'תנועת נוער', איתן א. טור 999; אלון; עזרי, עמ' 11-12.

20 לפי חוקי הצופה העברי השתדלנו לארגן... נרגיש שאנו פועלים כפי קו הסתדרות הצופים בארץ ישראל, ראו: פריצה שיאר, ראש 'הצופים העברים' בטרופולי, אל הסתדרות הכללית, ירו באדר תש"ו, אה"ע, IV208/496; ראו עוד חליפת מכתבים בין 'הצופים העברים' בטרופולי לבין הסתדרות הצופים בארץ ישראל בשנים 1945-1946, אי"ט, חטיבה 38, מכל 3, תיק 2; אצ"מ, J17/670-678, J17/677; לעניין 'מכבי הצעיר' ראו: 'אגודת מכבי טרופולי אל 'מכבי העולמי', 26 ביולי 1945 באוקטובר 1945, אי"מ, חטיבת 'מכבי לוב', מכל 138, תיק 4-24-2; 'מכבי העולמי' אל 'אגודת מכבי טרופולי', 20 בספטמבר 1945, שם; 'הברית העברית העולמית' אל 'אגודת מכבי טרופולי', 11 בנובמבר 1946, שם; 'מכבי העולמי' אל 'אגודת מכבי טרופולי', 7 בנובמבר 1945, שם, תיק 4-24-3; ברציון ברשלום אל 'אגודת מכבי טרופולי', 3 באוקטובר 1944, אצ"מ, S32/121; ראב"ח אל הסתדרות הציונית, 16 בדצמבר 1947, שם.

21 יריב [יאיר דואר], דוח מפעולות טרופולי [1944], אצ"מ, S6/1984; על 'מכבי הצעיר' ראו: 'אגודת מכבי טרופולי אל 'מכבי העולמי', 26 ביולי 1945, אי"מ, חטיבת 'מכבי לוב', מכל 138, תיק 4-24-2; שלום תמאם, 'מכבי הצעיר', טרופולי, אל הנהגת 'טרופוניה', כ"ג בסיון תש"ו, אג"מ, 5/19.

22 ר' [יאיר דואר], 'תנועת הנוער החלוצי בטרופולי' [1944], אצ"מ, S32/1068.

23 אלון, עמ' 21.

24 הציטוט מתוך: שלמה ילון, רב ראשי בטרופולי, אל מאיר בלין, 24 ביוני 1947, גצ"ד, תיק חינוך בחר"ל, סמ"ר: המורה טרופולי, תש"ו; ודאו: דה פליצה, עמ' 91-92; 'הריון ביום העיון בקריית ציונים', 7 באוקטובר 1944, אי"ט, חטיבה 25, מכל 24, תיק 8; יששכר (לעיל, הערה 12); שיאר אל הסתדרות הציונית, כ"ו בניסן תש"ה, אצ"מ, S32/120.

מכלל 4,000 בני הנוער בטריפולי. אחוז זה לא חרג מאחוז המצטרפים לתנועות הנוער החלוציות באירופה או בארץ-ישראל. הנוער האליטיסטי בטריפולי לא התעניין בציונות, והנוער העממי, שלא נחשף למודרנה, לא מצא עניין בתנועות הנוער.²⁵

תנועות הנוער בטריפולי הונהגו בידי מנהיגי נוער מקומיים שהיו שותפים לייסודן. בשנות השלושים הם למדו בתלמוד תורה ובבית הספר 'התקווה', וחשתתפו בפעילות של ארגון 'בן יהודה'. קצתם היו תלמידי בתי ספר תיכוניים איטלקיים או בוגריהם. מנהיגי 'הצופים העבריים' ומכבי הצעיר' היו בסוף שנות העשרים לחייהם, מבוגרים יחסית למקובל בתנועות הנוער החלוציות. גיל זה היה אמנם מקובל בהסתדרות הצופים' ובמכבי הצעיר' בארץ-ישראל, אולם הוא פגע באופיין של התנועות כתנועות נוער. משנת 1946 הצטרפו להנהגות שתי התנועות מנהיגים צעירים יותר. באותה השנה הועברו מתנועת הנוער' לארגון 'החלוץ' המקומי מנהיגים, מדריכים ובוגרים בני שמתנה עשירה ומעלה, וצעירים מהם תפסו את מקומם. בתנועה ציינו כי 'כל המדריכים והחברים הם בגיל הנעורים וזה מבליט עוד יותר את רצונה של תנועתנו להיות אך ורק תנועת נוער'.²⁶

ההנהגות היו אחראיות לכלל הפעילות הארגונית והחינוכית של התנועות. הנהגות 'תנועת הנוער' והצופים העבריים' היו ערניות ודינמיות, ובלטו בהן מנהיגי נוער חזקים ומסורים. בתנהגה השתלבו גם בנות. תופעת צמיחתן של הנהגות נוער בגילי העשרה הייתה חדשה

תניכי הצופים העבריים בטריפולי

25 המספר הממוצע של התניכים בתנועת הנוער - 250, בצופים העבריים - 200 ובמכבי הצעיר - 150; ראו: סקירה מהחייל ב-ע [בן עמי], 'ינואר 1946', אח"ה, 14/4; טריפולי, עמ' 1; על אחוז המצטרפים לתנועות הנוער החלוציות במזרח אירופה ובארץ-ישראל ראו: רב שית, מחקר, עמ' 33; רב שית, רעיון, עמ' 8; שפירא, עמ' 192.

26 ר' מגנאדי, נאום שנשא במפקד [תש"ו], אי"ט; ועדות על כך שבתנועה קמה הנהגה חדשה מכוחות צעירים וטהורי לב. בבואנו לקן אנו רואים אך ורק צעירים, ראו: ישועה מימון אל 'הקיבוץ המאוחד', 11 באפריל 1946, אי"ט, תשיבה 2 - ח"ל, מכל 1, חיק 3.

בתולדות התנועה הציונית והחברה היהודית המסורתית בטרופולי, והעידה על השפעתה של הציונות המודרנית ועל העלייה במעמדו של הנוער ובעיקר הנערות בקהילת טריפולי.²⁷ תנועות הנוער בטרופולי פעלו תחילה במועדונים של ארגוני האם, מועדוני 'בן-יהודה' ואגודת מכבי, אך במהרה עברו לקן משלהן.²⁸ מעבר זה הקל עליהן לפעול על פי סודים קבועים ולפתח מבנה תנועה שיטתי ויציב. הסודים הללו ביטאו את רווחן ואת ייחודן של התנועות, את ציפיותיהן מוחבריהן ואת זיקתן לתנועות נוער ציוניות חלוציות אחרות. בתנועות הייתה מקובלת חלוקה פנימית לפי הגיל, בדומה למקובל בתנועת הנוער החלוצית. החניכים חולקו לשלוש שכבות גיל, ואלה התפלגו לקבוצות חדרמיניות קטנות של בני אותו שנתון. החלוקה הגילית סייעה בהתאמת תכניות חינוך לקבוצות השונות. האחדות בגיל, ההדרמיניות ומספר החברים המצומצם תרמו להומוגניות של הקבוצה וסייעו להתפתחותה של החברותא.

מנגוני חינוך עקיפים שסייעו בהפנמת ערכים תנועתיים בדרך חווייתית התבטאו בשמות שניתנו לקבוצות, כגון: צופים, מעפילים, נשר, חניחה וטרומפלדור, שהיו ביטוי לזיקתן לטבע, לגבורה היהודית, למפעלים התיישבותיים הרואיים, להגשמה החלוצית ולזרמים תנועתיים בארץ. התנועות סיגלו לעצמן סמלים, דגלים, סימאאות, כללי החנהגות, המנונים, שירי לכת ותלבושת תנועתית. הללו נלקחו מאוצרן של תנועות הנוער החלוציות ובכללן הסתדרות הצופים ומכבי הצעיר שבארץ-ישראל. בצופים העבריים וכנראה גם במכבי הצעיר בטרופולי היו מקובלות 'עשר המידות' והתלבושת של הסתדרות הצופים בארץ-ישראל.²⁹ לעומתן תלבושת 'תנועת הנוער' דמתה לזו של תנועות הנוער החלוציות הסוציאליסטיות בארץ. סמלי התנועות בטרופולי דמו לסמל הצופיות ולסמלי תנועות חלוציות בארץ. המנוניהן של התנועות בטרופולי היו 'התקווה' ושירו של ביאליק 'תחזקנה', שהיה גם המנון של תנועות הנוער החלוציות בארץ. כל המרכיבים הללו היו ספוגים רעיונות וערכים יהודיים, ציוניים, חלוציים וצופיים. הם באו לביטוי בחיי היומיום של התנועות ובעיקר באירועים, במפקדים, בתהלוכות ובטקסים, ועוררו בהצניקים התרגשות, כבוד לאומי וגאווה תנועתית.³⁰

27 על מנהיגים והנהגות בתנועות הנוער ראו: פולחן אל יחסיין המאוחד (לעיל, הערה 13); אליהו עזריה אל יחסיין המאוחד, 10 ביוני 1947, אייט, חטיבה 2 – תורל, מכל 1, תיק 4; עזריה הוא דוגמה למנהיג נוער בעל שיעור קומה וכריזמטי, ראו: יאיר [דואר], 'עזריה' – תולדות טריפולי, 20 באוקטובר 1987, אייט, חטיבה 25/ע, מכל 24, תיק 13; עדות ברכובזה (לעיל, הערה 14); תמאם, 'מכבי הצעיר', אל ההסתדרות הציונית, כיח בטבת תש"ו, אצ"מ, S32/121; בעניין אי שילוב נשים בהנהגות הקהילה והתנועה הציונית ראו: סימון, עמ' 196, 198.

28 מועדון תנועת נוער חלוצית נקרא קן משום שהיה מוגן, חם ואינטימי כקן הציפור, ראו: נט"י, עמ' 55.

29 ראו לעיל, הערה 19; מרכיבים דומים בין הצופים העבריים ובין מכבי הצעיר בטרופולי ראו: 'אגודת מכבי טריפולי אל מכבי העולמי', 26 ביולי 1945, אייט, חטיבת 'מכבי' לוב, מכל 138, תיק 4-24-2.

30 למשל: 'סדרה תגינה לאחים במדים יצאנו אנונו חברי התנועה בתלבושת, בגס ובסמל התנועה לקבל אותם. אחר כך צעדנו כלנו בסך כשפינו מלא שירה עד ליבן יהודה... סדרנו תורה בתוכה היו גם חיללים. זאת הייתה באמת תורה יסודית', ראו: אברהם [אדארי] ואל דואר, 11 במאי 1945, אצ"מ, S6/1984; וראו: עדות ברכובזה (לעיל, הערה 14).

התנועות מימנו את פעילותן ממסים, מתחומות ובמידה מסוימת מסיוע של ארגון 'בןיהודה' ואגודת מכבי. הממשל הבריטי סייע ליצופים העברים בעיקר במבנה ובציוד. הזדקקותן של תנועות הנוער לגורמים בחברה המבוגרת מעלה את שאלת זיקתן אליה ואת שאלת עצמאותן כתנועות נוער.

הנהגת 'בןיהודה' ראתה בעין יפה את התפתחות הדעיין החלוצי על בסיס הדת, אולם פעילותם של השליחים והחיילים הארץ-ישראלים מהמגור החלוצי החילוני בקרב הנוער הציוני בטרופולי הדאיגה אותה והיא חששה מחילונו, ולכן שאפה להבטיח את זכותה לפקח על פעילותן של תנועות הנוער והיצופים העברים. בקרב הנהגת 'בןיהודה' לא הכירו בזכותה של תנועת נוער לקבוע את דרכה ואופייה מתוך חירות ועצמאות, וסברו כי הנוער בטרופולי חייב להמשיך לשמור על המסורת הדתית כמנהג אבותיו.³¹ לעומת זאת תנועת הנוער עמדה על זכותה לעצמאות, ועל דקק זה נמתחו יחסיה עם ארגון 'בןיהודה'. מכוח הצורך ברישיון לפעולה התגבשה פשרה שלפיה תנועת הנוער תפרוש לקן משלה ותוכה לאוטונומיה, והארגון יהיה זכאי לפקוח עין על פעילותה ולאשרר מעמדים חרשים להנהגתה. הסכם זה לא מנע ממנהיגים בתנועת הנוער להמשיך ולפעול לשחרור מלא של תנועתם מחסות ארגון 'בןיהודה', אך ללא הצלחה.³²

ארגון 'בןיהודה' התנגד גם לשאיפת תנועת היצופים העברים להשתחרר מחסותו, האת מסיבות דתיות ומתוך חשש שקשריה עם הממשל הבריטי ותמיכתו בה יפגעו בפעילותה הציונית והחלוצית. אולם התנועה פרשה מ'בןיהודה' וזכתה לעצמאות מלאה, ופרישתה התפרשה כבגידה וערערה את היחסים ביניהם. הממשל הבריטי ציפה שהיצופים העברים יפעלו לפי עקרונות היצופיות הבין-לאומית ויהיו נאמנים לו וללוב, אבל הם העדיפו את עקרונותיהם הציוניים והחלוציים. תנועת הממשל הבריטי הייתה לעתים תרופה, כמו למשל שלילת רישיון פעילותם בשנת 1948.³³

תנועת 'מכבי הצעיר', שכאמור נוסדה והונהגה בידי 'אגודת מכבי' ופעלה במועדון האגודה, הייתה בראשיתה ארגון נוער. לאחר מאורעות נובמבר 1945 היא פרשה לקן משלה ברובע היחודי ובחרה לה מבין חבריה הנהגה עצמאית. בינה לבין 'אגודת מכבי' נשמרה זיקה פורמלית, ובשנת 1946 התנתקה ממנה בהסכמה ופעלה באופן עצמאי.³⁴ ליצופים העברים ולי'מכבי הצעיר' היו כאמור קשרים עם התנועות המקבילות להן בארץ-ישראל, ושתייהן וכן תנועת הנוער קיימו קשרים עם תנועת 'הקיבוץ הדתי'. לתנועת

31 ראו למשל: יוסף מימון, ממנהיגי 'בןיהודה', אל חברי קבוצת 'ביכורים', 21 בינואר 1947, אי.ס.
 32 דואר, יומן, עמ' 56-57, 69; הסכם בין בן יהודה ותנועת הנוער (1944), אקד, 49-292; מגנאזי אל ההסתדרות הציונית, 20 באוגוסט 1947, אצ"מ, S32/12.
 33 על פי עדות בכתובה, 'בן יהודה חשבו שבגדנו (עוזת בכתובה ולעיל, הערה 114); וראו: שאר אל ההסתדרות הציונית, ייד באב תשי"ה, אצ"מ, S32/120; זוארן, עמ' 161-162; ישראל, עמ' 3.
 34 לדברי נשיא האגודה, תנועת מכבי הצעיר... היא תנועה עצמאית העומדת ברשות עצמה ומנהלת פעולה עצמה, ראו: אלדו פודסי, נשיא אגודת מכבי, אל ההסתדרות הציונית, ה' כתמת תשי"ו, אצ"מ, S32/121.

נציגי 'מכבי טריפולי' במכבייה השנייה 1935

הנוער' היו קשרים גם עם 'חבר הקבוצות' ועם 'הקיבוץ המאוחד'. על אף הקשרים, תנועות הנוער בטריפולי לא שייכו את עצמן לתנועות בארץ ולא קיבלו את מרותן, אלא שמרו על עצמאותן.³⁵

ד. חינוך ציוני-חלוצי – עשייה חינוכית, קשיים וחישגים

התכנית החינוכית של 'תנועת הנוער', שנערכה בידי יאיר דואר ויילו כץ, התבססה על ציונות, תלוציות, צופיות ותרבות נעורים. המרכיב הדתי תפס בה מעט מועד והיה אחד מקנייניה של התרבות הלאומית העברית.³⁶

מייסדי 'הצופים העברים' קבעו בתחילה שלושה יסודות לפעילותם: צופיות, צינות ומסורת דתית. מאוחר יותר הם הוסיפו לתכניתם את התלוציות ואת 'תרבות הנעורים'. תוספת זו באה בהשפעת 'תנועת הנוער' והאווירה התלוצית שהתחזקה בקרב הנוער הציוני

35 על אופי קשרי התנועות בטריפולי עם התנועות ההתיישבותיות בארץ ניתן לעמוד מזליפת המכתבים ביניהן בשנים הנרחבות והמצויה בארכיונים הבאים: אייט, חטיבה 2 – חריל, מכל 1, חקים 1-5; אצ"מ, S32/120-123; אג"מ, 5/19, 1/64.

36 'תקנון לתנועת הנוער' [1944], אק"ד, 42-292; תכנית הפעולה של 'תנועת הנוער' [1944], אייט, חטיבה 2/25, מכל 24, תיק 5; דואר, החלוק, עמ' 8.

בטרופולי, ובהשפעת הצופיות העברית בארץ-ישראל. מסוף שנות השלושים קיבלה הסתדרות הצופים העברים בארץ-ישראל את עקרונת ההגשמה החלוצית 'בכל שטחי החיים'. לימים גברה בה מגמת ההגשמה החלוצית בהתיישבות ובעיקר בקיבוץ. בכך היא הצטרפה לתנועות הנוער החלוציות, שייסדו קיבוצים ובנו את המפעל החלוצי בארץ. מטרים ברוח זו הועברו ממנה ליצופים העברים בטרופולי וחיוקן בתוכם את המגמה החלוצית.³⁷

מנהיגי 'אגודת מכבי' קבעו כי 'מכבי הצעיר' תהנה לספרטולציונות. ברוח אגודתם הם שאפו לעצב את תניכי 'מכבי הצעיר' כאנשים בריאים בטפם ובנפשם וכיהודים לאומיים המסורים לעמם ולמולדתם. תנועת 'מכבי הצעיר', שהתנתקה מ'אגודת מכבי', כוננה הנהגה חדשה, שהחשיבה מאוד את המסורת הדתית, ועל כן הוסיפה לתכניתה החינוכית את יסודות החינוך הדתי הלאומי והחלוצי. היסוד החלוצי התווסף בהשפעת האקטיוויזם החלוצי שהתחזק בקרב הנוער הציוני המקומי לאחר מאורעות נובמבר 1945 ובהשפעת מדריכים חדשים שהצטרפו לתנועה בשנת 1946, לאחר שסיימו קורס למדריכים שהיה משותף לתנועתם ולתנועת הנוער.³⁸

המקום המרכזי של הפעילות התנועתית היה הקן. 'מכבי הצעיר' ובעיקר 'תנועת הנוער' והצופים העברים עיצבו את קניון ברוח ערכיהן, והדבר התבטא בתמונות, במפות ובסיסמאות מתולדות העם והארץ ומהווי היישוב החלוצי בארץ-ישראל. באמצעות התמונות שיללו החניכים בנופי ארץ-ישראל, בשביליה וביישוביה, והתוודעו למנהיגים ציונים ולגיבורים החלוצים מייבשי הביצות ועובדי האדמה, שהמונותיהם לוו בקריאות לנוער היהודי 'לשוב לעבודת כפיים, לעבודת האדמה, לחלוציות ולהגשמה'. בקני התנועות בלטו תמונתו של יוסף טרומפלדור והסיסמאות 'שוב למוות בעד ארצנו' ו'אשרי מי שמת ותלתי למדאשותיו'.

בכל קן הייתה גם פינת 'קן קיימת לישראל', ובה למדו החניכים על דעיין גאולת אדמת הלאום ועל הכשרתה להתיישבות חדשה, על מפעלי הייעור בארץ ובעיקר על חובתם לתרום ולהתרים למען 'קן קיימת'. יצירותיהם של החניכים שקישטו את הקנים ביטאו את חוויותיהם, את מאווייהם ואת יחסם לתנועתם ולארץ-ישראל. הקן היה לביתם השני של החניכים, הם בילו בו שעות רבות, פרקו בו את מרץ נעוריהם, ומצאו בו מרווח לכמיהתם ל'רעות ולארץ-ישראל. הפעילות החברתית והחינוכית באווירה של ארץ-ישראל החלוצית עשתה את הקן התנועתי בטרופולי לפינת נעורים ארץ-ישראלית חמה ומחונכת.³⁹

37 וארץ, עמ' 161-162; עדות בטכובה (לעיל, הערה 14); על היסוד החלוצי בהסתדרות הצופים בארץ ישראל ראו: עזתי, עמ' 122-124, 199-203, 220-242; על השפעתו ביצופים העברים בטרופולי ראו למשל: טיאר אל ההסתדרות הציונית, ייד באב חשיה, אצ"מ, S32/120; יצופים העברים בטרופולי אל ההסתדרות הציונית, ייא בתשרי תשי"ז, אצ"מ, S32/123; מ' (משה) א' קורץ אל 'יצופים העברים', 22 באוקטובר 1945, אצ"מ, S32/120.

38 'אגודת מכבי' בטרופולי אל 'מכבי העולמי', 14 ביוני 1945, א"מ, חשיבת 'מכבי' לוב, מכל 136, תיק 4-24-2; ראכב כתב: 'תוכניתנו כיום היא חינוך ציוני חלוצי', ראו: ראכב אל ההסתדרות הציונית העולמית (לעיל, הערה 18); תמאם אל הנהגת 'עודדוניה' - 'מכבי הצעיר', כ"ס בטבת תשי"ז, אג"מ, 5/19.

39 לד"ר דהאר, 'אשרי הייתי בא בערב לקן ושומע את קולות השידה והריקודים הייתה לי תרגשה שאני נכנס לקן של תנועת נוער בארץ', ראו: דהאר, יומן, עמ' 71; וראו עיר: אברהם אר אדי ואל דהאר, 28 בפברואר 1945, אצ"מ, S32/1068; על חשיבות הקישוט ובפרט 'תמונות אישים בישראל ונבחריו' וההדגשה במקור, שהם בעלי ערך והנותנים סמל בעיני החבר כמו גרעין של העם היהודי, ראו למשל: ישועה מימת וללא

הפעילות הייתה אינטנסיווית ותוססת ביצופים העברים, חוקה וניכרת בתנועת הנוער, אך קלושה במכבי הצעיר. חלק עיקרי של הפעילות החינוכית בתנועות בטריפולי בוצע בקבוצה החינוכית. היא כללה שיחות, שירים, דיוקרים, טיולים ופעילות צופית, שהתקיימו בקן, בשדה פתוח או על שפת הים, ליד מרורה ובליל ידן.

ההדרכה החינוכית בתנועת הנוער התנהגה כתחילה על ידי שני השליחים חברי יחבר הקבוצות. תקופה קצרה פעל לצדם גם השליח נפתלי ברגורא, איש הקיבוץ הדתי. החיילים הארץ-ישראלים סייעו בהדרכה בשלוש תנועות הנוער משנת 1943 ועד שעזבו את טריפולי בשנת 1946. החיילים והשליחים הוזדירו בנוער הציוני את רוחה וערכיה של תנועת הנוער החלוצית ואת ההווי של היישוב החלוצי.⁴⁰

השליחים והחיילים היו מבוגרים ורחוקים מגיל הנוערים. הם היו נציגיה של התברה הישובית בארץ-ישראל ובעלי כריזמה וסמכות רבה בעיני הנוער. יתרוטת אלה נוצלו לעתים לטובת האינטרסים של תנועותיהם בארץ, ובניגוד לרוחה של תנועת הנוער. מגמה זו הייתה גם נחלתן של תנועות חלוציות באירופה שבהן פעלו שליחי תנועות קיבוציות ארץ-ישראליות. עם זאת נראה שחיילים רבים בטריפולי פעלו ברוח תנועות הנוער החלוציות, והנוער קיבל את דרכם מתוך התלהבות פנימית ומתוך חירות.⁴¹

גם מדריכים מקומיים שצמחו בתנועות הנוער הדריכו קבוצות חינוכיות. קצתם, בעיקר במכבי הצעיר, התקשו בעשייה, כנראה בגלל היעדר הבשרה או כישורים. לעומתם מדריכים בתנועת הנוער וכיצופים העברים הושפעו מהשליחים ומהחיילים הארץ-ישראלים, הפנימו את ייחודה של ההדרכה בתנועת נוער, והתמסרו לתפקידם. מדריכים אלה השפיעו על חניכיהם מתוך רעות, בכוח אישיותם ובעקיפין, נוסף על ההשפעה הישירה בפעילות החינוכית.⁴² אליהו עזריה, מן הבולטים שבהם, תיאר את סדר יומו העמוס:

אני מסתדר בעבודתי [בהכשרה]. בערב בשעה 7.30 נוסע לטריפולי ועובר [בתנועה] עד חצות כמעט. בשעה 6 בבוקר הולך חזרה לחוות ההכשרה לעבודה קשה משך כל שעות היום. בשעת המנוחה בצהריים אני מכין את השיחות שעלי לתת. כך אני חי כל הזמן.⁴³

נמען, י"ז בכסלו תשי"ה, שם, ודברי טיאר: זמבלים שם שעות שלימה על אירה ארץ ישראלית, ראו: טיאר אל ההסתדרות הציונית, ט"ו באב תשי"ז, אצ"מ, S32/125.

40 ומיר אל יוסיפון (אוקטובר 1943), אצ"מ, S6/1984; וסרון דברים מהשיחה עם החיל יוסף ולצ'ביג, 6 במרס 1946, אות-ה, 14/4; אברהם [אדאדי] אל יאיד [דואר], 23 בינואר 1945, אי"ט, חטיבה 25/ע, מכל 24, תיק 9 – לדברי הכותב: 'אנו געזרים ע"י בני עמנו הנמצאים בטריפולי, מקבלים מהם, בייחוד הצופים, שיתות יפות ומלאות תוכן'; וראו: גלבר, עמ' 127-128, 131.

41 ראו למשל: 'מתוך יומנו של אי"ב, על הפעולה הציונית בטריפולי מפי חיילים [1945], אש"צ, 4-18(א5); על בעיית השליחות לתנועת הנוער החלוצית ראו: רב שיח, רעיון, עמ' 33, 41.

42 יהודה נעים אל 'הקיבוץ המאוחד, כ"ד כסיון תשי"ז, אי"ט, חטיבה 2 – חו"ל, מכל 1, תיק 4; 'הדיון בזום העיון בקריית חיים (לעיל, הערה 24); קשיים בהדרכה וליקויים בה ראו למשל: פולין אל 'הקיבוץ המאוחד, 29 בספטמבר 1946, אי"ט, חטיבה 2 – חו"ל, מכל 1, תיק 3; מיפן אל 'הקיבוץ המאוחד' (לעיל, הערה 26); אדאדי אל ההסתדרות הציונית, 3 באפריל 1946, אצ"מ, S32/1068.

43 עזריה אל מנשה [יאיד דואר], כ"ז בתשרי תשי"ז, אי"ט, חטיבה 2 – חו"ל, מכל 1, תיק 4.

בקבוצות שוחחו על מצב העם היהודי, על מצב היישוב בארץ ועל חיי הנוער ביגלת טריפולי. בקבוצות הצעירות הדגישו את החוויה הרגשית, ואילו בקבוצות הבוגרות הדגישו היבטים עיוניים ורעיוניים. נושאים מיוחדים כגון החיים בקיבוץ או הגבריה העברית האורו באור רומנטי. סיפורי גבורתם של טרומפלדור, של הצנחנים העברים במלחמת העולם השנייה ושל לתמי הגטאות תפסו מקום חשוב בשיחות הקבוצתיות. בקבוצות הבנות שוחחו גם על חיי האישה בקיבוץ ועל חלוצות גיבורות כמו חנה סנש, שסיפוד חייה הרטיט את לב החניכות. וכך כתבה סינה בת החמש עשרה:

השם חנה החדש נתפך לשם האומר הכל: חלוציות, הגנה, אהבת המולדת והעם, גבורה, אומץ לב, הכל... בכל שיחה, בכל זמן ובכל רגע רציתי לשמוע על גבורתה ואומץ לבתה של בחורה זו. מדמותה אני שואבת גבורה ועוז לתוך לבי חדרו נצוצות אש גפרור שנשרף והצית להבות... הייתי מוכנה להקריש את כל כחי ומרצי ואם יהיה צורך גם את חיי אקריב.⁴⁴

שירים וריקודים מארץ-ישראל שלימדו החיילים והשליחים היו אהובים על הנוער הציוני. וכדברי קצין עברי אחד: 'הם מאושרים כשיכולים לתפוס איזה נגון ארץ-ישראלי'. השירים היו מגוונים, ובלטו בהם שירי מולדת, גבורה, רעות, נוסטלגיה ולכת. הם הגבירו את הליכוד החברתי וקשרו את רגשות בני הנוער למולדת.⁴⁵ החניכים טיילו בטריפולי ובסביבתה ובעיקר לחוות ההכשרה החקלאית של תנועת 'החלוץ', ששכנה כלב אזור כשרי הרוחק מטריפולי. הטיולים במרחב הכפרי, שהוגבלו בגלל עינותם של הערבים ובמיוחד לאחר מאורעות נובמבר 1945, עוררו בחניכים חדות נעורים ותחושת דרור. הם קשרו אותם לטבע, חיזקו את בריאותם וסייעו להתפתחותן של רעות ומידות מוסריות. הטיולים, בעיקר אלה לתווה ההכשרה החקלאית, היו בעיני החניכים כמסע לארץ-ישראל החלוצית, כפי שעולה מתיאורו של חניך צעיר:

שמנו פנינו לחות ההכשרה... אז צעדנו קדימה ונשא קולינו בשיר. עד מהרה חדד קולינו נשמע באוזני החלוצים והשמיעו גם הם את קולם בשיר... חברנו החלוצים יצאו לקראתנו בשמחה ובשירה. הפגישה הייתה מליאת התרגשות, בפרט כשדאגנו אותם קצרי מבססים שלופי שרוול ושופי פנים. 'אכן חלוצים טובים אתם' קראנו.⁴⁶

הפעילות הצופית הודגשה בתנועת 'הצופים העברים', אך היקפה היה מצומצם בתנועת הנוער ובמכבי הצעיר, כנראה בגלל מחסור בציד ובמדריכים מיומנים. צופיות זו הושפעה

44 סינה אל 'הקיבוץ המאוחד', אדר ב' תש"ו, אי"ט, חטיבה 2 – חו"ל, מכל 1, תיק 3.

45 המובאה היא מתוך מכתבי של ייד זובל, קצין עברי [1944], אש"צ, 4-18(א5); על שיחות, שירים וריקודים בתנועות ראו: יוסף גיטע אל 'הקיבוץ המאוחד', 28 באוגוסט 1945, אי"ט, חטיבה 2 – חו"ל, מכל 1, תיק 5; ואחד הצעירים העיד: 'צריך לדאוג באיזה אופן רקדנו, סילנו, חברים וחברות היינו ממש משוגעים', ראו: אברהם [אראדי] [אל דואר] (לעיל, הערה 30); וראו עוד: אשר מסיכה אל בן-שלום, א באדר תש"ד, אצ"מ, S32/1068; טיאר אל ההסתדרות הציונית, כיח באב תש"ז, אצ"מ, S32/121; עדות בוטובה (לעיל, הערה 14).

46 מיומנו של מבקר בהכשרה, חייט, עמ' 2-3; על ההכשרה החקלאית ראו: ארנון, החלוץ, עמ' 141-144.

מהצופיות העברית שפותחה בארץ-ישראל. המדריכים נעזרו למשל ב"ספר העופר" של הסתדרות הצופים בארץ-ישראל כמקום בספר הג'ונגל (*The Jungle Book*) שבו השתמשה הצופיות האנגלית, שעוסק בג'ונגל האביס ביירות העד של הודו. באמצעות עדת העופרים בכרמל לימדו צופיח ונושאים מתולדות העם, הציגות והיישוב. זאת ועוד, מן הצופיות בטרופולי, בדומה לצופיות העברית, נעדרו מקצועיות במלאכות שונות, כמו: נגרות, גידול דבורים, חשמלאות וכיוצא באלה, וגיגונים צבאיים, שהיו מקובלים בצופיות הביך-לאומית, ושהעניקו לה אופי של ארגון טרום-צבאי ולא של תנועה נוער.⁴⁷

בתנועות השונות התקיימו שיעורים לעברית והרצאות בתולדות ישראל והיישוב החלוצי, בציונות ובציונות דתית. בתנועת הנוער עסקו גם בנושאים ממשנת תנועת הפועלים הארץ-ישראלית, במפעליה ובאורח החיים של התיישבותה החלוצית.

תנועות הנוער הרבו להעלות מחזות עבריים בפני חבריהן ובפני כלל הציבור היהודי. באמצעותם הן ביקשו להפיץ את השפה העברית ולהשריש את מיתוס הנבירה החלוצית. בצל השואה ומאורעות נובמבר 1945 בטרופולי הן ביקשו להפיץ את המסר כי פתרון הבעיה היהודית בטרופולי ובעולם סלול מצוי בהתנערות מהגלות ובעלייה החלוצית לארץ-ישראל, ולכן הציגו בדרך כלל הצגות שעניינן תלחי, חומה ומגדל, מחורבן לבנין, נס המדד וכיוצא באלה. להצגות הייתה השפעה חינוכית ניכרת על חברי התנועות, והן היו לתנועות גם מקור הכנסה כספית.⁴⁸

בעקבות פעילותם של השליחים והחיילים הארץ-ישראלים בטרופולי התווספו לנוער הציוני שני ימי זיכרון: כ"א בתמוז, יום הזיכרון לבנימין זאב הרצל ולחיים נחמן ביאליק, ו"א באדר, יום הזיכרון למגני תלחי. בימים אלה התקיימו עצרות מרגשות שבהן העלו על גס את הרצל וביאליק כמנהיגיה החדשים של האומה ואת טרוםפלדור כסמל לנבירה העברית בארץ-ישראל. בשנות המלחמה התייחדו חברי התנועות בטרופולי עם זכרם של האחים באירופה. חברי התנועות אף חוו ביחד חוויות של אבל על מורדי הגטאות, תחושת שותפות גורל עמם וגאווה על גבורתם. הופעת חברי תנועות הנוער בציבור באירועי זיכרון לקרבנות השואה חיזקה את ייחודם בקהילה ואת דימוים העצמי ותדמיתם כחלוצים ממשיכי דרכם של לחזמי הגטאות. אירועים אלה עשו רושם עז על החניכים ובפרט אירועי ישוב האבלי שהתקיימו בשנת תשי"ה, וכך הוא תואר על ידי חניך בתנועת הנוער:

משך כל השבוע לא נתקימה שום מסיבה עליזה. בכל המסיבות דעו על היהודים, אחינו בפולין שנהרגו ונטבחו, על המרד בניטו וורשה... ביום הצום הלך כל הקהל אל בית הקברות. חברינו התאספו בקן והלכו בסך עם הסמל. רושם רב עשתה שכבת הצופים שלנו. הקהל ראה בנו את ממשיכי הדרך היחידים למורדי הגיטו. באנו לבית הקברות

47 טיאר אל הסתדרות הציונית (לעיל, הערה 24); בילס, בעיקר עמ' 5-10; קיפלינג; עותי, עמ' 23; עדות בזכובו (לעיל, הערה 14).

48 תמאס אל יחסי הקבוצות, י"א באייר תשי"ז, אג"מ, 5/19; אראדי אל יחסי הקבוצות, 1 ביוני 1946, ש"ס; עמישי בזכובו אל הסתדרות הציונית, י"ב בטבת תשי"ה, אג"מ, S32/123.

ויצרנו לנו פינה לחוד, פינת הנוער החלוצית. שם היו דקלומים... אני דקלמתי וזהו כי אשא קולי.⁴⁹

מקומו של החינוך הדתי היה שונה מתנועה לתנועה. בשלושתן נשמרה בדרך כלל המסורת מכוח האופי המסורתי הדתי של החניכים ושל סביבתם היהודית. בתנועת הנוער, שהונהגה בידי שליחים תילונים, הסתפקו בציונות, ומקומו של החינוך הדתי בה היה שולי. לעומת זאת במכבי הצעיר וביצופים העברים הדגישו את החינוך הדתי. בשתיהן אורגנו תפילות ושיעורים תורניים בימות חול ובשבת ומועד. בכל התנועות קיימו תפילות קבלת שבת בהשתתפות מקהלה, והתפילות הושרו במנגינות מארץ-ישראל, שסייעו לעצב למסורת הדתית הלאומית יצודה חיה ומפדפרת באופן שתהיה חביבה על כל התברים ולא כמצות אנשים מלומדה.⁵⁰ ביצופים העברים ובמכבי הצעיר קיימו בשבתות ובמועדים מסיבות עונג שבת ותג בהשתתפות חיילים ארץ-ישראליים. הן יחדו לשירה, לסיפור, לקריאת ידיעות מהארץ ולעיון בתכנים עבריים לאומיים. מסיבות אלה נחשבו מקשרות את החברים ועוזרות ליצירת חייים של התנועה, ובעיקר בהן ילפעמים שוכתים קצת את הגלות תדרמה כי אותה שעה אנו חופשים מעול זרים.⁵¹

סוכני הפעילות החינוכית של תנועות הנוער היו הבית, מוסדות החינוך הפורמלי, ארגונים יהודיים ומועדונייהם והסביבה הקהילתית – אלה תמכו בדרך כלל בחינוך העברי והציוני וקצתם אף נטלו בו תלק. לרוב המצטרפים לתנועות, בעיקר לתנועת הנוער וליצופים העברים, היה מטען יהודי וציוני בסיסי ובעיקר אהבה לארץ-ישראל וידעה מסוימת בשפה העברית, שאפשרה להם להתחבר לעולמם של החיילים והשליחים ולספרות העברית.

הספרות העברית ששלחו גופים שונים בארץ-ישראל לטריפולי, הייתה מגוונת, עשירה וברובה זמינה לנוער המקומי. היא שימשה בפעילות החינוכית, והביקוש לה בקרב החברים היה רב: כמעט כל החברים מתעניינים עכשיו בקריאת ספרים... השתדלו לתת מרווחכם לנו, שברוח זו אנחנו יכולים לחיות. הרוח הזו נקנית בספרים ובמכתבים הבאים בהמשך מהארץ.⁵²

מכתבים רבים נשלחו מן הארץ לטריפולי, משליחים ומחיילים ששבו ארצה, מנועד בקיבוצים ובתנועות וכן מחלוצי טריפולי שעלו להתיישבות החלוצית בארץ החל משנת 1944, ונמעניהם היו מנהיגים, מדריכים וחניכים בתנועות הנוער. היו בהם עצות, עידוד, מסרים תינוכיים שונים ותיאורים ראיסטיים ודומנטיים מחיי היישוב. הם נקראו באונוי התניכים בפעולות, הועברו מיד ליד ועוררו התלהבות: אינך יודע כמה התלהבות נפעמת כי בזמן שמגיע אלי מכתב מהארץ. כל מכתב מוסיף לי עוד תקוה לעלות לארץ. הנה הקשר ביני לבין הארץ לא

49 יוסף (נאטה), יום הגולה בטריפולי, בהגשמת: עלון גורדניה – מכבי הצעיר בארץ ישראל, מאי 1945, עמ' 9, אג'מ, 2/136; עוד על התייחדות הנוער עם יהודי אירופה ראו: לסקר ושרת, עמ' 14-15.

50 טיאר אל ההסתדרות הציונית (לעיל, הערת 24).

51 'מכבי הצעיר' אל ההסתדרות הציונית, המודר הדתי, כיח בטבת תשי"ו, אצ"מ, S32/121; פולק אל ההסתדרות הציונית, 4 במאי 1944, אצ"מ, S32/1068; דואר, יומן, עמ' 72.

52 יוסף (נאטה) אל יאיר ודואר, 26 ביולי 1945, אצ"מ, S6/1984.

נקרע ואני בטוח שלא יקרע לעולם.⁵³ באמצעות המכתבים נוצר מגע חי, חם ואינטימי בין החניכים לבין הישוב בארץ.⁵⁴

ואולם התנועות ידעו גם לא מעט קשיים. ובראש ובראשונה יש לציין את התנגדותם של הממשל הבריטי ושל האוכלוסייה הערבית לפעילות הנוער היהודי-הציוני, והם הצרו מאוד את צעדי התנועות. תנועת נוער הייתה תופעה חדשה בסריפולי, ועל כן עדיין לא התגבשו בה מסורות רפואיות פעולה, והדבר הכביר על פעילות המדריכים. מקצת המצטרפים לתנועות היו בגיל מתקדם או שהקדימו לפרוש מהן, כלומר הם לא חוו את התהליך החינוכי השלם, ובהיעדרו היה קשה להם לקנות ולהפנים את האידיאלים התנועתיים. נוסף על כך התנועות בסריפולי היו קטנות בהיקפן, ולכל אחת מהן היה סניף אחד בלבד. לתנועת נוער חלוצית באירופה או בארץ-ישראל היו בדרך כלל עשרות סניפים, ובהם מאות ואלפי חברים, ואלה נפגשו במחנות, בסמינרים וכוועידות תנועתיות שונות. המפגשים האלה היו גורם חשוב להצלחתן החינוכית, האידיאולוגית והחברתית של תנועות הנוער, וחסרו מאוד לתנועות בסריפולי.

מסירות החברים לתנועה, הפנמת ערכיה ומאמצי בגרייה להגשימם הם אמות מידה להצלחתה של תנועת נוער חלוצית. גילויים רבים בתנועת הנוער ובצופים העברים העידו כי מנהיגים, מדריכים וחניכים התמסרו לתנועה ולפעילותה. בשתייהן ובעיקר בתנועת הנוער הייתה פעילות חינוכית, רגשית ועיונית מפעימה מאוד. פעילות זו הניבה ביטויים רבים במלל וגם במעשה, שהעידו על הפנמה של מידות וערכים תנועתיים, כגון: רעות, ניצנים של חברותא, אהבה לעבודת האדמה, אהבה לטבע, כמיהה לחיים של זקיפות קומה וחירות, אהבה לארץ ישראל ולקיסרן ושאיפה עזה לעלות ולהגשים בקיסרן.⁵⁵

העדויות על מידת הצלחתה החינוכית של 'מכבי הצעיר' מעטות. נראה כי קשייה הרבים, ובהם נדידה פיזית ממקום למקום, מנהיגות תנועתית חלשה, מחסור במדריכים ותקופת פעילות קצרה, מנעו ממנה הישגים נאים. מלבד זאת מידותיה, ערכיה ורוחה של תנועת נוער חלוצית לא השתרשו בה היטב. ועם זאת היו לה הישגים נאים בתחום החינוך הגופני והציוני.

53 [תניך בתנועת הנוער] אל אייר (דואר), י באור תשי"ה, אצ"מ, S6/1984; 'מכבי הצעיר' אל ההסתדרות הציונית, המדור הדתי (לעיל, הערה 51).

54 על ספרות חינוכית ומכתבים שנשלחו לתנועות בסריפולי ראו: אצ"מ, S6/1984; אי"ט, חטיבה 2 – חו"ל מכל 1, תיקים 5-1; אצ"מ, 5/19; אי"מ, חטיבת 'מכבי לוב', מכל 138, תיק 2-4-24.

55 בתנועת הנוער ראו למשל: רפאל ברדה אל ההסתדרות הציונית, 11 בדצמבר 1947, אצ"מ, S32/123; [חברי תנועת הנוער] אל חברים בשדה-אליהו, י באור ח' בניסן תשי"ה, אצ"מ, S6/1984; אראזי אל ההנהגה העליונה, 24 ביוני 1946, אצ"מ, 5/19; י (גייטע) אל 'הקיבוץ המאוחד', 29 ביוני 1945, אי"ט, חטיבה 2/25, מכל 24, תיק 5; חבר תנועת הנוער אל מנשה [אייר דואר], כיג באייר תשי"ה, שם, תיק 9; ומיר אל יוסיפון, 2 בדצמבר 1943, את"ה, 14/א; נעים אל 'הקיבוץ המאוחד' (לעיל הערה 42). בצופים העברים ראו למשל: 'הצופים העברים' סריפולי אל ההסתדרות הציונית, יא בתשרי תשי"ה, אצ"מ, S32/123; טיאר אל ההסתדרות הציונית, ט"ו בחשוון תשי"ה, אצ"מ, S32/1068; חברים ביטאו הלכי רוח חלוציים גם באמצעות שירים, למשל השיר 'ארצי' שנכתב על ידי שמעון ברדה, ראש קבוצת 'סאלד', א' בטבת תשי"ה, אצ"מ, S32/123; דואר: זוארץ, עמ' 162-163, 278, 348; עדות טוכובה (לעיל, הערה 14).

חבריה התקרבו לרעיון החלוצי, וגם בקרבם בלטו האהבה ליישוב החלוצי והרצון לעלות לארץ-ישראל.⁵⁶

תנועת הנוער נחשפה להשפעתן החינוכית של תנועות התיישבותיות חילוניות ושליחיות מצד אחד ולהשפעתם של הציונות הדתית והקיבוץ הדתי מצד אחר. התוצאה הייתה סקרנות דתית ומתיחות רעיונית, ואלו הובילו קבוצת מנהיגים בתנועה לפנות עורך לדת ולציונות הדתית ולהעדיף את ההגשמה בהתיישבות החילונית, ובכך הם פנו עורך גם לארגון 'ב'יהודה' ולאוריינטציה הציונית הדתית שלו.⁵⁷ לעומת זאת 'הצופים העברים' ומכבי הצעיר' התקשרו עם התנועות המקבילות להן בארץ, שכיבדו את המסורת הדתית, ושהקפידו שלא להשתיך לתנועה התיישבותית או לודם פוליטי ביישוב.⁵⁸ שתיהן גם לא נחשפו לפעילותם של שליחים מהיישוב החלוצי התילתי בארץ. לכן לא התפתחה בהן מגמת חילון ולא עלה בהן ערעור על זיקתן לציונות הדתית.⁵⁹

ה. אקטיוויזם ציוני חלוצי – מהלכה למעשה

אקטיוויזם ציוני חלוצי היה מסימניהן הכולטים של תנועות הנוער החלוציות, ופירושו היה מסירות לאידאל הציוני החלוצי והתחילה במרצת חקפת קומה להגשמתו. ביטוייו של האקטיוויזם הציוני החלוצי היו פעילות תנועתית דינמית, הכשרה רוחנית ופיזית, הגנה, עלייה העפלה והגשמה בארץ. כל אלה התפתחו בתנועות הנוער בטריפולי על רקע התינוך התנועתי ובהשפעתם של גורמים חיצוניים שעצמתם הייתה רבה באמצע שנות הארבעים. החיילים מארץ-ישראל המחישו בהתפעם ובמעשיהם מהו אקטיוויזם ציוני חינוכי את הנוער לפעול ברוח, וגבורתם של לוחמי הגטאות והצנחנים העברים ומאבק היישוב לתקומתו שימשו לנוער בטריפולי מקור השראה והשפעה לאקטיוויזם ציוני חלוצי.⁶⁰ שואת יהודי אירופה ומאורעות נובמבר 1945 בטריפולי שברו את רוחם, את ביטחונם ואת כלכלתם של יהודי טריפולי והלמו בנער הציוני. חברים וקרובים נפצעו או נהרגו, וקני תנועות הנוער נפגעו. היהודים נדהמו

56 'מכבי הצעיר' החלה את דרכה כתנועה חלוצית בשנת 1946, ראו לעיל, בתחילת סעיף ד; על קשייה ראו למשל: תמאם אל החסתדרות הציונית, ל' בניסן תשי"ז, אצ"מ, S32/121; שמעון (לחון) אל בדיוסן, 1 בפברואר 1948, אצ"מ, S5/11588; על השתתפות חברי 'מכבי הצעיר' במעשה החלוצי, ראו לעיל, סעיף ה.

57 יאיר [וראן] אל משה זילברברג, 8 ביולי 1945, אי"ט, חטיבה 2, מכל 24, חיק, 10; א' [איש] שדה אל 'הקיבוץ המאוחד', 7 במרס 1947, אי"ט, חטיבה 2 – ח"ל, מכל 1, חיק 4; עוריה כתב: 'אנו הנוער המתפרץ לאופקים חדשים ומתנער ממנהגי הגלות ומסורתה הבלויה, ראו: עוריה אל 'הקיבוץ המאוחד', 11 במרס 1947, שם; עוריה וחבריו אל 'הקיבוץ המאוחד', י"א בסיון תשי"ז, שם; ראו גם: ארנן, תנועת הנוער.

58 ראו לעיל, הערות 17, 19.

59 שמואל איערבך אל המחלקה לענייני הנוער, ההסתדרות הציונית העולמית, 12 במרס 1948, אצ"מ, S32/123; תליפת מכתבים בין 'הצופים העברים' ומכבי הצעיר' לבין ההסתדרות הציונית, המדור הדתי, תשי"ה-תשי"ז, אצ"מ, S32/1068, S32/120-123.

60 ד"ר חשבון שנמסר במסגרת חברי תנועת הנוער, א' ראש השנה תשי"ז, אי"ט; מנאוי אל ההסתדרות הציונית, המדור הדתי, 10 במרס 1948, אצ"מ, S32/123; עוריה אל מנשה (לעיל, הערה 43).

מעצמת אכזריות הערבים ומעוינותו של הממשל הבריטי, והנוער הציוני בוש תכלם מהיעדר תגובה יהודית ומחוסר האתים מול הפרעות.⁶¹

האקטיוויזם ניכר באופייה של הפעילות הציונית בתנועות הנוער בטריפולי ובמטרותיה. עד מלחמת העולם השנייה הייתה הציונות בטריפולי כללית ואינסטרומנטלית, כלומר אמצעי לשימור המסורת הדתית או לטיפוח זהות יהודית מודרנית.⁶² לעומתה הציונות של תנועות הנוער הייתה חלוצית, ונועדה להגשים את עצמה. הופעתן של תנועות הנוער ופעילותן היו חידוש בלתי בקהילה היהודית בטריפולי. הן הכניסו תכנים חלוציים ורוח נעורים תוססת לפעילותה התרבותית של הקהילה בכלל ולפעילות הציונית בפרט.⁶³ בתנועות הנוער הייתה תודעה של חשיבות עצמית והכרה בייחודן כציונות המקומית וכגורם המגביר את מחויבות הציבור להגשמה הציונית. ברוח זו התבטא יוסף גייטע, ממנהיגי תנועת הנוער:

לפני שנצורה כאן תנועת הנוער הציוני החלוצי, לא היתה נחשבת טריפולי במעגל היהדות... לפני שנתיים בערך לא היתה נטולה על טריפולי הדגשת אהדות לאומית וציונית. אחרי שנצורה התנועה ברעיונה שפוצה אותו לרחובי העיר, והקהל הבין כי עליו לדעת את רעיונו ולהגשימו.⁶⁴

בתנועות הנוער בטריפולי התקיימה כאמור פעילות של הכשרה דוחנית לקראת ההגשמה החלוצית. פעילות זו התקיימה ברציפות חרף הקשיים הפנימיים והמכשולים החיצוניים. לאחר מאורעות נובמבר 1945 הורו הבריטים על הפסקת הפעילות הציונית, ומנהיגים יהודים שיתפו פעולה עם מנהיגים ערבים וקראו לדו־קיום בשלום. מנהיגי הנוער הציוני הגיבו בתריפות והאשימו את המנהיגים היהודים בפחדנות וכתבסתנות, ותנועות הנוער המשיכו בפעילותן הגלויה והחשאית.⁶⁵

הכשרתו המעשית של הנוער החלוצי בגולה לא התקיימה במסגרת תנועות נוער אלא בהכשרות חלוציות, חקלאיות בדרך כלל. הכשרות אלו, בהיותן מיועדות לבני שמונה עשרה ומעלה, חרגו מתחומיה של תנועת הנוער החלוצית ולמעשה השתייכו ברובן לארגוני יחלוצ' השונים. גם בטריפולי התקיימה הכשרה מעשית חלוצית כזאת כשתי הכשרות, בהכשרה החקלאית בשנים 1944–1945 ובהכשרה העירונית בשנים 1947–1948. שתיהן לא השתייכו לתנועות הנוער בטריפולי והן חודגות מתחומי מחקר זה. עם זאת ראוי לציין כי בהכשרות אלה היו היבטים שהעידו על השפעתן החינוכית של תנועות הנוער בטריפולי. ייסודן נבע במידה מסוימת מהשפעתן החינוכית של תנועות הנוער, רוב חבריהן באו מבין

61 ראו למשל: אברהם (אדארי) אל חבר, 12 בנובמבר 1945, את"ח, 14/3; ישועה מימון אל הקיבוץ המאוחד, 20 בנובמבר 1945, אי"ט, חטיבה 2 – חריל, מכל 1, תיק 5; על המאורעות ראו לעיל, בתחילת סעיף ב.

62 דה פלוצ'ו, עמ' 124, הערה 45, עמ' 126; דואר, הולחן, עמ' 8; רומני, עמ' 255–269.

63 סיאר ואחרים אל מחלקת העלייה, הסוכנות היהודית, 4 במאי 1945, אצ"ד, פ"מ 100, מחלקת העלייה; מנאדי אל ההסתדרות הכללית, 12 במרס 1948, אה"פ, IV208A4969; דואר, עמ' 162, 257.

64 גייטע אל הקיבוץ המאוחד, 29 ביוני 1945, אי"ט, חטיבה 2/25, מכל 24, תיק 5.

65 למרות שהתנועה הציונית במקום חולה והמרכזים (מנהיגי התנועה הציונית) שלטו מפתחים לזו או פועלים מומן עם הקבוצות, עזריה אל קרן קיימת לישראל, 28 בדצמבר 1945, אצ"מ, kki5/145721.

בוגרי תנועות הנוער, ובאורח החיים בהן ניטעו יסודות של תנועת נוער חלוצית, כגון: יתרבות נעורים, כוליות, אידאולוגיה חלוצית ומרד. את אלה יש לזקוף לזכות הישגיהן החינוכיים של תנועות הנוער בטריפולי.⁶⁶

השואה ומאורעות נובמבר 1945 בטריפולי חיזקו בתנועות הנוער את שלילת הגולה, את ההכרה בחינוכיות של הגנה יהודית ואת השאיפה להעפיל ארצה. אופייניים להלכי הרוח ששררו בקרב הנוער הציוני דבריו של חי חכמון, ממנהיגי הנוער הציוני בטריפולי:

נדע כי תקותנו בגולה אבודה ואל לנו לרמות את עצמנו מלסמוך על זולת. זהו שוא הבל ועלינו להיות אנו המחחילים בגאולתנו... עלינו להיות כחלוצי העם וסלולי הדרך לקראתו ודעה זו תתן בנו אומץ וגבורה להגשים את מטרתנו ולבצע את חובנו.⁶⁷

ואכן חברים מתנועות הנוער הצטרפו להגנה ולהעפלה. הניסיון הראשון לייסד תא הגנה בטריפולי נעשה בשנת 1944 בידי חיילים ושליחים מארץ-ישראל. חברים אחרים הצטרפו אליהם, ואולם הניסיון לא צלח. בשנת 1946 ייסד שליח המוסד לעלייה ב' ישראל גורליק תאי הגנה בטריפולי. צעירים הצעירות מתנועות הנוער הצטרפו לתאים אלה, ובשנת 1948 הם נטלו חלק בהגנת הרובע היהודי, ובכך מנעו את הישנותן של פרעות נובמבר 1945.

העלייה החלוצית של נוער חלוצי מטריפולי החלה בשנת 1944. בשנה זו ובשנת 1946 עלו חניכים ובוגרים של תנועת הנוער למוסדות חקלאיים של עליית הנוער ובעיקר לקיבוצים של הקיבוץ הדתי. בשנים 1947-1948 לא הוקצו סרטיפיקטים לטריפולי. באין סרטיפיקטים פנו חברי שלוש תנועות הנוער להעפלה. הם השתתפו בה כמנהיגים וכמעפילים מן השורה. העפלתם ביצעה לעתים בניגוד לרצון הוריהם והייתה ברוכה בסכנות הבריחה מטריפולי ובשאר התלאות שהיו נחלת כלל המעפילים. מהם שהגיעו ארצה, ומהם שנתפסו והובלו למחנות בקפריסין. רבים מהעולים ארצה התגייסו להגנה ואחר כך לצה"ל, תעשרות מהם נפלו בקרבת המגן. עשרות רבות מחברי תנועות הנוער והצופים העבריים ומעט מחברי מכבי הצעיר פנו להגשמה בקיבוצים ובמושבים, ואחרים פנו למגזר העירוני.⁶⁸

66 ארנון, החלוק, עמ' 141-144, 152-153; דואר, יומן, עמ' 86-87; יהודי התנועה, ב, 9 ביוני 1944, אי"ט, חטיבה 2/25, מכל 24, תיק 4; יעלון קבוצת ההכשרה, ו, 24 בדצמבר 1946, שם, תיק 2.
67 נאום חי חכמון, מנהיג תנועת הנוער במסיבת התנועה, 2 בנובמבר 1947, אי"ט; יאגודת מכבי טריפולי אל מכבי העולמי, 21 בפברואר 1946, אי"ט, חטיבת מכבי לוב, מכל 138, תיק 4-24-2.
68 הגנה, העפלה והגשמה ראו: ישראל גורליק אל ארצי, 18 במאי 1946, את"ה, 14/4; עזריה אל מנשה (לעיל), הערה 43; חליפת מכתבים בין גייסע לקיבוץ המאחד, 1948, אי"ט, חטיבה 2 - חר"ל, מכל 1, תיק 4; ליפציס אל יאגודת מכבי טריפולי, 25 במרץ 1947, אי"ט, חטיבת מכבי לוב, מכל 138, תיק 4-24-3; דה פליצ'ה, עמ' 246-247, 250; ווארן, עמ' 162-164, 231-237; על תניכי תנועות הנוער בטריפולי שנפלו בכוחות המגן של היישוב והמדינה, ראו: שם, עמ' 348-362; מכתבים מחברי תנועות הנוער שעלו ארצה ראו: אי"ט, חטיבה 2/25, מכל 24, תיק 10.

ג. סיכום

בשנת 1943 הכשילו בטריפולי תנאים חידוניים להופעתה של תנועת נוער חלוצית. הנוער הציוני היה שרוי במצוקת חרדות והשפלות ושאף לתמורה בחייו, ושאיפה זו נתחזקה מכוח החשיפה למודרנה ולו חלקית. שאיפה זו לובתה בידי החיילים והשליחים מארץ-ישראל, וביזמתם ובשיתוף פעולה עם מנהיגים מקומיים נוסדו בטריפולי תנועות הנוער.

תנועות אלה ספגו מכוחו של היישוב הארץ-ישראלי באמצעות נציגיו, ספרותו החינוכית ומאבקיו הסמוריים לתקומתו, שהדויהם נקלטו היטב בטריפולי. הן השפיעו גם מערמים מקומיים. הקהילה היהודית תמכה בדרך כלל בפעילות הציונית. מפגשה עם החיילים הארץ-ישראלים בצבא הבריטי הזכרתה כי עתידה יובטח בעלייה מהירה ארצה, הולידו בה אהדה גם לתנועות הנוער, ותדבר הקל עליהן לפעול בקרבת. אופייה הדתי המסורתי השפיע על שימורה של המסורת הדתית בתנועות הנוער. המסורת הדתית הייתה כר נוח להתפתחותה של זיקה לציונות הדתית. בתנועת הנוער פעלו גם גורמים מהיישוב החלוצי החילוני, ובהשפעתם מרדו חברים בדת והודוהו עם ערכי היישוב החלוצי החילוני. יחסם הערין של הממשל הבריטי והמוסלמים לציונות בטריפולי הגביל את פעילותן של תנועות הנוער. ואולם מאורעות נובמבר 1945 חיזקו בהן את שלילת הגולה ואת האקטיוויזם הציוני.

בתנועות הנוער הציוניות בטריפולי התפתחו מאפיינים של תנועת נוער חלוצית. נשמר בהן עקרון גיל הנועורים, ופיעמה בהן שאיפה לחירות ולעצמאות, והן הצליחו להשיג באופן מלא או חלקי. הפנמה של ערכים חלוציים, אקטיוויזם ציוני, כוליות, יתרבות נעורים, יחברותא ודרכי חינוך מלהיבת ומיוחדות התפתחו בעיקר בתנועת הנוער וכן בצופים העברים ומעט במכבי הצעיר. נראה אפוא כי נכון להמיר את 'תנועת הנוער' ואת 'הצופים העברים' תנועות נוער חלוציות, ועל 'מכבי הצעיר' חלה הגדרה זו באופן חלקי.

תנועות הנוער היו לח הציונות בטריפולי, והחדירו לקהילה ציונות פעילה ורעננה. הן חוללו תמורה בלב הנוער הציוני. מכאן ואילך הוא נחשף למרכיביה המודרניים של תנועת הנוער החלוצית, שעיקרם ערכו הסגולי של גיל הנועורים, זכותו של נוער לחירות ולעצמאות, שוויון בין המינים, אקטיוויזם ועוד, ובכך התקדם בתהליך המודרניזציה שבו היה נתון. התנועות העניקו משמעות לחייהם של בני הנוער ונתנו להם תקווה בתקופה של משבר ומסכנה בטריפולי, ובעיקר הן הצליחו להכשיר נוער מזרחי, שהיה מרוחק מהרעיון הציוני החלוצי, להיות חלק מכלל הנוער החלוצי שהשתתף בבניין היישוב החלוצי בארץ. נוער זה העפיל מטריפולי ארצה והשתלב בבניין היישוב והמדינה ובהגנה עליהם. בזה טמונה תרומתן של תנועות הנוער של יהדות טריפולי לגאולת העם בארצו.

קיצורים ביבליוגרפיים

ארכיון עורדוניה – 'מכבי הצעיר', קיבוץ תולדה	אנימ
חיים אדלר, תנועת הנוער בחברה הישראלית, ירושלים תשכ"ב	אדלר
ארכיון העבודה, מכון לבן, תל-אביב	אחי-ע
ישראל אופנהיים, תנועת החלוצים בפולין 1917-1929, ירושלים תשמ"ב	אופנהיים

אנציקלופדיה ויזונית, א-ו, השייט-השליד	אי"ח
ארכיון יד טבנקין, דמת-אסעל	אי"ט
אוסף יוסף סרוסי, אוסף פרסי, נתניה	אי"ס
חמדה אלה, 'תנועת הצופים מראשית ועד 1960'. מרדכי גאור (עורך), תנועות הנוער 1920-1960 (עידן, 13), ירושלים חשמיט, עמ' 19-36	אלון
ארכיון 'מכבי', כפר המכביה, דמת'גן	אי"מ
הארכיון המרכזי לתולדות העם היהודי בירושלים	אמת'י
ארכיון הציונות החדשה, אוניברסיטת בריאילן, דמת'גן	אצ"ד
הארכיון הציוני המרכזי, ירושלים	אצ"מ
ארכיון 'הקיבוץ החדש', קבוצת יבנה	אק"ד
ישי ארנון, 'תנועת החלוצים בטריפולי וקשריה עם הקיבוץ החדש, 1944-1948', פעמים 44 (תש"ן), עמ' 132-157	ארנון, החלוצ
—, 'תנועת הנוער וההכשרה העירונית: מסורת, חילון ודמים חלוציים ארץ ישראלים' (בכתובים)	ארנון, תנועת הנוער
ארכיון 'השומר הצעיר', גבעתיים	אש"צ
ארכיון לתולדות ההגנה, תל-אביב	את"ה
אמציה ברלס, ספר העוסק, ירושלים תרצ"ח	ברלס
דאב גלבר, תולדות ההתנדבות, ג: נושאי הדגל: שליוחותם של מתנדבים לעם היהודי, ירושלים תשמ"ג	גלבר
גנוך הציונות הדתית, מוסד הרב קוק, ירושלים	גצ"ד
רנצו דה פליציה, יהודים בארץ ערבית: יהודי לוב בין קולוניאליזם, לאומנות ערבית וציונות, 1835-1970, תרגום מנחם עמנואל הרטום, תל-אביב 1980	דה פליציה
י-ד (ניאד דואר), 'החלוצ האחד בטריפולי', הפועל הצעיר טו, 49 (י"ב באלול תש"ד), עמ' 8	דואר, החלוצ
יאיר דואר, 'יומן טריפולי', בן-ציון רובין (עורך), לוב: הדים מן היומן, ירושלים תשמ"ח, עמ' 19-100	דואר, יומן
פריגיה ווארץ (עורך), יהדות לוב: מאמרים ורשימות על חי היהודים מלוב, תל-אביב תשמ"ב	ווארץ
חינה בטאן בן יהודה — תנועת החלוצים, טריפולי (אב תש"ד), גצ"ד	חינו
פי [פריגיה] סימון [ישראל], 'שבט הצופים הערבים בטריפולי', היה נכון 6 (פברואר 1947), עמ' 13	סימון
טריפולי: ריח מזכירות מכבי הצעיר בטריפולי, גיב הקבוצה ה (תש"ח), עמ' 65	טריפולי
Notizie dalla Tripolitania, Israel, 28 Novembre 1946, p. 3	ישראל
9100	
צבי לם, תנועות הנוער הציונות במבט לאחור, חיפה 1991	לם
מיכאל לסקר הינה פודת, 'לכבו נכסך לאחינו בפולין: יהודי לוב מתגייסים לעזרת יהודי אירופה בימי מלחמת העולם השנייה', עת'מל ז, 4 [42] (ניסן תשמ"ב), עמ' 14-15	לסקר ופורת
Walter Z. Laqueur, <i>Young Germany: A History of the Youth Movement</i> , London 1962	לקר
שלמה גאמן, 'הערות לשיקול הדעת בנושא תנועות הנוער', מאסף יח (תמוז חשמ"ח), עמ' 165-196	גאמן
אברהם נגרי, 'תנועות הנוער הציוניות ברומניה: דרכי הגשמתן וקשריהן עם הסתדרות החלוצים 1918-1941', עבודת דוקטור, אוניברסיטת חיפה, 1997	נגרי
רחל סימון, 'חמורות במעמקן של נשים יהודיות בלוב', שורשים במזרח ד (1998), עמ' 183-200	סימון
אהרן עוזני, 'הסתדרות הצופים הערבים בארץ ישראל: תנועה כללית והגשמתה חלוצית, 1936-1946', עבודת מוסמך, אוניברסיטת תל-אביב, 1991	עוזני
אי פרדקין, המדריך וקבוצתו, תל-אביב תשי"ג	פרדקין

Rudyard Kipling, <i>The Jungle Book</i> , Leipzig 1897	קיפלינג
רב שיח שני על מחקר תולדות תנועת הנוער, אפעל 1988	רב שיח, מחקר
רב שיח המישי על מחקר תולדות תנועת הנוער: רעיון ההגשמה האישית והחלוצית בתנועת הנוער, אפעל 1990	רב שיח, רעיון
Louis Rabinovitz, <i>Soldiers from Judea: Palestinian Jewish Units in the Middle East, 1941-1943</i> , London 1944	רבינוביץ
מתתיהו רוטנברג ומרדכי נאור, תנועות נוער בישראל ובעולם, תל-אביב תשכ"ג	רוטנברג ונאור
מוריס רומני, 'מאבק הציונים לשינוי פני הקהילה בלוב בראשית המאה העשרים, יוסף שיטורית וצבי יהודה (עורכים), מחקרים על החברה היהודית בארצות האסלאם וכפורה הספרדית (מקדם ומים, ב), חיפה תשמ"ז, עמ' 278-251	רומני
אניטה שפירא, ידור בארץ, אלפיים 2 (תשנ"ן), עמ' 203-178	שפירא
חיים שצקר, נוער יהודי בגרמניה בין יהדות לגרמניות 1945-1870, ירושלים תשנ"ח	שצקר

יד יצחק בן-צבי / Yad Izhak Ben Zvi

Pioneering Youth Movements in Tripoli (1943-1948) /

תנועות נוער חלוציות בטריפולי (1943-1948)

Author(s): ישי ארנון and Ishai Arnon

Source: *Pe'amim: Studies in Oriental Jewry* / פעמים: רבעון לחקר קהילות ישראל במזרח, חוברת 109, חינוך וספרות המוסר

pp. 125-148

Published by: יד יצחק בן-צבי / Yad Izhak Ben Zvi

Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/23433531>

Accessed: 13/11/2014 04:45

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at <http://www.jstor.org/page/info/about/policies/terms.jsp>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Yad Izhak Ben Zvi / יד יצחק בן-צבי is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Pe'amim: Studies in Oriental Jewry* / פעמים: רבעון לחקר קהילות ישראל במזרח

<http://www.jstor.org>